

Salamon Gáspár

„Aztán vigyázzon, el ne csússzék...”

Elmélet, gyakorlat és fontolva haladás a műegyetemi Schulek-tanszéken¹

„Üljön le ide élém» – mondja a professzor és jó ideig nézi a tervet. »Nem rossz» – mondja, és azután csendesen beszélni kezd. Elmondja a maga elgondolását a stílusokról, a magyar múlt építészeti hagyományairól, a magyar értelmiség és speciálisan a magyar építész kötelező hivatásáról, a mai építészeti forradalomról, annak magyarországi változatairól, helyes és téves igazodásairól, túlzásairól, tanulságairól. [...] Búcsúzáskor még azt mondta: »Aztán vigyázzon, el ne csússzék...«²

Kós Károly visszaemlékezése nem csupán az oktató Schulek Frigyes alakját őrizte meg az utókor számára, hanem egyúttal azt a szimbolikus jelenetet is, amelynek során a 19. század egyik prominens építész „átadta a stafétabotot” ifjú tanítványának, aki nem sokkal később a 20. század építőművészetének egyik legjelentősebb alakjává vált. A Schulek-tanszék sajátos, a 19. és a 20. századhoz egyaránt számos szállal kapcsolódó jelensége a magyar építészet történetének, hiszen elválaszthatatlan mind a mester személyétől és historizáló szemléletétől, mind a századforduló újszerű művészeti áramlataitól, amelyek a hallgatók révén beszívárogtak a Műegyetem falai közé is. Tanulmányomban a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában található Schulek-hagyaték³ műegyetemi vonatkozású jegyzeteinek feldolgozása alapján ismertetem a mester elméleti oktatásmetodikájának főbb vonásait, majd a gyakorlati képzés egyes kérdéseit érintem a fennmaradt töredékes hallgatói rajzi állomány⁴ bemutatásával, végül elemzem azt a hallgatók újszerű kezdeményezéseit támogató és egyszerre korrigáló oktatói attitűdöt, amely Schulek Frigyes sajátja volt.

*Salamon Gáspár egyetemi hallgató,
ELTE BTK, Művészettörténeti Intézet
Kutatási terület: a 19. századi építészet
története, a századforduló építészetének
története, az építészképzés története
E-mail cím: gasparsalamon@gmail.com*

*Gáspár Salamon university student,
Eötvös Loránd University, Faculty of
Humanities, Institute of Art History
Areas of research: history of
19th-century and turn-of-the-century
architecture, history
of architectural education
Email: gasparsalamon@gmail.com*

¹ Külön köszönettel tartozom egyetemi témavezetőimnek, Gosztonyi Ferencnek és Papp Gábor Györgynek meghatározó iránymutatásaiért. Köszönöm továbbá Katona Júlia, Novotnik Ádám, Sisa József és Veress Dániel fontos szakmai tanácsait.

² Kós Károly: *Életrajz*. Közread. BENKŐ Samu. Bukarest, Kriterion, 1991. 46.

³ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Ms 5029–5031.

⁴ A fennmaradt hallgatói rajzok zömét a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszéke őrzi. Kutatásaim során 20 tervről állapítottam meg, hogy Schulek idejében keletkezhetett mint hallgatói rajz vagy oktatási segédanyagként felhasznált mintalap. A tervanyag feldolgozása, illetve katalógizálása a kézirat lezárásának időpontjában is folyt, így további rajzok előkerülése várható. Ezúton köszönöm Krähling Jánosnak és Kiss Zsuzsannának a hasznos információkat, illetve a lehetőséget a tervanyag felületes átvizsgálására.

I.

„Ezt az alapvető tudományt teljes eredetiségében és szűzies tisztaságában igaz szeretettel kell ápolni és tanítani, és kiolthatatlan vonalakkal kell belevésni az ifjú építési generatio emlékébe, mert ez adja azt a sziklaszilárd talajt, amelyen tovább építve az építőművészetet, mint illet, fejleszthessék és hogy a modern irányú áramlatok kinövéseit kerülni tudják”⁵ – nyilatkoztatta ki a Műegyetem Építési Szakosztályának tanári kara egy 1905-ben kelt véleményes jelentésben. A szöveg, ahogyan az Ókori Építéstani Tanszék leendő vezetőjének⁶ munkakörét leírja, velős összefoglalását adja annak, hogy miért tekinthető a 20. század első évtizede önálló fejezetnek a magyarországi építészképzés történetében: az oktatásban még élt a 19. század tudományosságának és művészetének öröksége, azonban a feltörekvő „haladó” építészeti irányzatok népszerűsége számos újszerű művészeti kérdés kapcsán válaszként ösztönözte a műegyetemi professzorokat. A tudományos alapok hangsúlyozása nem meglepő, hiszen az „építési műtörténet” diszciplínája meghatározó szerepet játszott a műegyetemi építészképzés intézményesülése során.⁷ Ahhoz, hogy a századfordulóra az „építési műtörténet” – amelyet ma inkább építészettörténetnek mondanánk – a műegyetemi képzés talán legmeghatározóbb elemévé váljon, szükség volt Steindl Imre és Hauszmann Alajos professzorok három évtizedes munkájára. Az ő nevük által fémjelzett korszakban alakult ki a műegyetemi könyvtár mai napig jelentős mintakönyvi gyűjteményének alapja,⁸ vált hagyománnyá a hallgatói felmérések⁹ és kirándulások szervezése, rendszeresült egy kérlelhetetlen szakmaiságon és tudományosságon alapuló elméleti és gyakorlati oktatási módszertan. Mindez ahhoz vezetett, hogy a Műegyetem Építési Szakosztályán a politechnikumi szintről induló, később az egyetemi rang és annak minden áldása ellenére kezdeti nehézségekkel küzdő építészképzés helyébe a 19. század utolsó évtizedére olyan oktatási struktúra lépett, amely felvehetette a versenyt a nyugati akadémiákkal és műszaki egyetemekkel. A német nyelvterület felsőoktatási intézményei kezdettől fogva mintául szolgáltak arra, hogy Magyarországon is egy olyan képzési koncepció alakulhasson ki, amely a történeti stílusok magas szintű oktatására épül. Ezt főként azok a professzorok segítették elő, akik külföldi akadémiákon végezték tanulmányaikat, majd hazatérve külhoni tapasztalataikat itthon kamatoztatták.¹⁰ Ilyen volt az idézett 1905-ös véleményes jelentés aláírói közül a berlini

⁵ Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Levéltár [a továbbiakban BME Lt.] 3/a, Egyetemi tanácsulési jegyzőkönyv 1905. VI. 9-én, csatolt véleményes jelentés. Ennek pandantját lásd LECHNER Ödön: A magyar építés. *Jövendő*, 1. 1903. 33. szeptember 27. 32. – „A műegyetem nem az építő-művészetet fejleszti az ifjúságban, hanem az építő-tudományt tanítja. A tudomány pedig csak szilárd alapokon állhat.”

⁶ Az Ókori Építéstani Tanszék 1904-ben Czigler Győző halálával üresedett meg.

⁷ Bővebben a 19. század építészképzéséről: SZENTKIRÁLYI Zoltán: Adatok a magyar építészképzés történetéhez. *Építés – Építészettudomány*, 3. 1972. 439–465; SISA József: *Szkalnitzky Antal. Egy építész a kiegyezés korabeli Magyarországon*. Budapest, Akadémiai, 1994; KOROMPAY György: Steindl Imre és Schulek Frigyes alakja a műegyetemi hagyományban. In: *Steindl Imre (1839–1902) építész, műegyetemi tanár emlékezete. Steindl Imre születésének 150. évfordulója alkalmából a BME Építészettörténeti és Elméleti Intézete által 1989. május 16.-án rendezett tudományos konferencia előadásai*. Szerk. HORVÁTH Alice. Budapest, Budapesti Műszaki Egyetem 1989. 9–19.

⁸ Vö. A. M. Kir. József-Műegyetem könyvtárának címjegyzéke. Budapest, M. Kir. József-Műegyetem, 1874.

⁹ SISA József: Steindl Imre, a műemlékrestaurátor. In: *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Szerk. VADAS Ferenc. Budapest, Hild-Ybl Alapítvány, 2004. 299–313: 300.

¹⁰ Bővebben lásd József SISA: Steindl, Schulek und Schulcz – drei ungarische Schüler des Wiener Dombaumeisters Friedrich von Schmidt. *Mitteilungen der Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien*, 37. 1985. 1–8; SISA József: Magyar építészek külföldi tanulmányai a 19. század második felében. *Művészettörténeti Értesítő*, 45. 1996. 169–186; PAPP Gábor György: Berlini magyar aranyifjak építészeti tervei. *Magyar Műemlékvédelem*, 13. 2006. 254–266; PAPP Gábor György: Architekturausbildung nach Berliner Vorbild an der TU Budapest. *Acta Historiae Artium*, 49. 2008. 417–431.

Bauakademie egykori hallgatója, Hauszmann Alajos, a Bécsben Theophil Hansen köréhez tartozó Pecz Samu, valamint az akkori legidősebb magyar *Schmidt-Schüler*, Schulek Frigyes is.

A műegyetemi Schulek-tanszék története a 1902/03-as tanévben kezdődött, amikor Ferenc József az elhunyt Steindl Imre helyébe Schulek Frigyest nevezte ki a középkori műépítés-tan nyilvános rendes tanáranak.¹¹ Az idős mester ettől fogva egy következetes, egységes oktatási koncepció kialakításán fáradozott. Összesen négy tantárgyat örökölt Steindltől: a *Középkori építési alaktan*¹² című órákkal kezdődött meg a második évfolyamban a hallgatók megismer-tetése a középkori építészettel, a harmadévesek a *Középkori építés története*¹³ néven futó, terve-zési gyakorlattal bővített előadást hallgatták, majd az utolsó évben a *Középkori építkezés fej-lődéstörténete*¹⁴ című, alacsony óraszámú előadása mellett Schulek tervezési gyakorlatot tar-tott a hallgatók egy részének.

A Schulek által felépített tananyag rekonstrukciójához mindenképpen megvizsgálán-dó, hogy az idős mester milyen forrásokból kompilálta az előadásokhoz készített jegyzete-ket.¹⁵ Néhány kivételtől¹⁶ eltekintve Schulek az órákra készülve mintakönyvekhez nyúlt, ame-lyek közül több tucatot felhasznált, azonban a legtöbbre csak mint képi segédanyagra hivat-kozott, a táblákhoz kapcsolódó szakszövegből jelentősebb részleteket csak néhány kötetből vett át. Elsősorban a harmad- és negyedévesek tárgyainak alapjául, egyúttal Schulek legfonto-sabb oktatási mankójául szolgáló, Georg Dehio és Gustav von Bezold által összeállított *Die Kirchliche Baukunst des Abendlandes*¹⁷ című munkából kölcsönzött egybefüggő szövegrésze-ket, de az alaktani előadásokhoz kapcsolódóan egyéb mintakönyvek is közvetlen felhaszná-lásra kerültek.

A kéziratos anyagban¹⁸ „DB.” rövidítéssel jelölt, Schulek legtöbb előadásának alapját képező DEHIO–BEZOLD átfogó, korszerű kutatási eredményeket közlő összefoglalása volt a kö-zépkori szakrális építészetnek.¹⁹ A harmad- és negyedéves tárgyak jegyzeteinek zöménél

¹¹ M. Kir. József-Műegyetem. Szakosztályi órarend az 1902–1903. tanév I. felében. Budapest, A Pesti Lloyd Kiadó Könyvnyom-dája, 1902. 9.

¹² A Középkori építési alaktan a műegyetemi program szerint heti hat gyakorlati órában tartott, igény szerint előadások-kal kiegészített tárgy volt. A tantárgy rövid leírásában ennyi szerepel: „Középkori szerkesztések és műrészletek ismerte-tése. Jellegzetes példák rajzolása.” (A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1903/1904. tanévre. Budapest, A Pesti Lloyd Kiadó Könyvnyomdája, 1903. 32.) Sem a tantárgyak megnevezésében, sem a tanórák számában nem történt számottevő változás Schulek Frigyes tanári működése alatt.

¹³ A *Középkori építés története* című előadás a műegyetemi tanterv szerint a román építészet történetét foglalta össze. A tanrendben szereplő rövid leírás így határozza meg a tananyagot: „Az építés szerkezeti és művészeti fejlődése a korai középkorban. Jellegzetes példák rajzbeli feldolgozása.” (A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1903/1904. tan-évre. Budapest, k. n., 1903. 32.).

¹⁴ *Középkori építkezés fejlődéstörténete* címmel futott Schulek Frigyes negyedéves hallgatóknak tartott két féléves előadás-sorozata. Hetente csupán két előadásra került sor, az eddigiekkel ellentétben hozzákapcsolt gyakorlatok nélkül.

¹⁵ MTA KIK Kézirattára Ms 5029–30.

¹⁶ Schulek nem kizárólag a vonatkozó szakirodalom eredményeit használta fel, hanem olykor pályatársai szóbeli vagy írott közléseit is. Schulek Frigyes kéziratai között található egy autográf irat, amely egy Steindl Imre által készített, gótikus művészetet tárgyaló építészettörténeti bevezető másolata (MTA KIK Kézirattára Ms 5029/31.). Szintén Steindltől örökölt egy magyarországi műemlékeket bemutató feljegyzést, amely Melha Tibor műegyetemi építészhallgató révén került Schulek Frigyes birtokába (MTA KIK Kézirattára Ms 5029/19.). Ki kell még emelni azon jegyzeteit, melyeket Heinrich Schmidt müncheni professzor előadásai alapján állított össze (MTA KIK Kézirattára Ms 5029/31.).

¹⁷ Gustav Theodor Friedrich von BEZOLD–Georg DEHIO: *Die kirchliche Baukunst des Abendlandes, historisch und systematisch dargestellt von G. Dehio und G. von Bezold*. I–VIII. Stuttgart, Cotta, 1887–1901.

¹⁸ MTA KIK Kézirattára Ms 5029–5031.

¹⁹ Vö. ERICH HUBALA: Georg Dehio (1850–1932): Seine Kunstgeschichte der Architektur. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 46. 1983. 1–14.

megfigyelhető, hogy a DEHIO–BEZOLD egyes szemelvényei szó szerinti fordításban szerepelnek bennük,²⁰ sőt a kéziratokon végigvonuló dátumozás arról is árulkodik, hogy a lefordított szövegrészeket előadásról előadásra pontosan olyan sorrendben követték egymást, ahogyan a DEHIO–BEZOLD lapjain szerepeltek.²¹ Mivel Schulek jegyzeteit olykor saját gondolataival is megtoldotta, úgy fogalmazhatunk, hogy előadásaira készülve a DEHIO–BEZOLD első kötetének egyfajta kritikai fordítását készítette el.

Míg Schulek a DEHIO–BEZOLD fordításánál jórészt hű maradt az eredeti szöveghez, és csak széljegyzetekkel bővítette azt, addig az alaktani előadásokhoz használt mintakönyvek anyagát igencsak átdolgozta. Mivel a középkori építészet alaktanába úgy vezette be hallgatóit, hogy általános összefoglalás helyett egy-egy emlékcsoport jellemzőit igyekezett a lehető legrészletesebben bemutatni,²² olyan mintakönyveket használt fel, amelyek az egyetemes építészettörténet viszonylag kis szegmensét mutatják be monografikus igényrel. Amikor a közép-szíriai ókeresztény építészet alaktana alkotta a tananyag alapját, akkor Melchior de Vogüé *Syrie Centrale*²³ című munkáját, a lombard építészeti alaktan bemutatásához Fernand de Dartein *Étude sur l'architecture Lombarde*²⁴ című művét, míg a normann alaktani előadásokhoz Emmanuel Ruprich Robert *L'architecture Normande aux XIe et XIIe siècles en Normandie et en Angleterre*²⁵

²⁰ MTA KIK Kézirattára Ms 5030/3. „DB. p. 253. Az első kereszties hadjárat nemzedéke épülőfélben látta a francia-román mesterművek legnagyobb számát; ezek legtöbbjét oly nagy méretes viszonyok szerint alapították, hogy csak a későbbi utódok láthatták azoknak befejezését. A kor eseményei kiváltották a nép phantasiájának legmélyében rejtett erőit; a vállalkozó szellem megkívánta az újat, nagyot, eszményit; a hadba vonulók hagyományai és a velők **buzgóságban versengő** viszsamaradottak adományai templomok céljaira az anyagi segédeszközöknek pazar bőségét állította rendelkezésre.” Vö. DEHIO–BEZOLD 1887–1901. I. i. m. 253. „Die Generation des ersten Kreuzzuges sah die Mehrzahl der Meisterwerke des französisch-romanischen Stils im Bau begriffen, meistens auf so grosse Verhältnisse angelegt, dass allerdings erstspätere Geschlechter die Vollendung erlebten. Die alle tiefsten Kräfter der Volksphantasie entbindenden Zeitereignisse, der Hinweis der Unternehmungsgesistes auf der Neue, Grosse, Ideale, und nicht zuletzt der plötzliche Überfluss an materiellen Hilfsmitteln, den Vermächtnisse der abziehenden Kreuzfahrer und wetteifernde Frömmigkeit der Zurückbleibenden der Kirche zuwandten, dies alles vereinigte sich zu einem Aufschwung des Baugesistes, der den geschichtlichen Betrachter noch heute mit freudig nachempfindendem Staunen erfüllt.”

²¹ MTA KIK Kézirattára Ms 5029/1–20. Például harmadévbén a műtörténeti bevezetőt követően a DEHIO–BEZOLD ókeresztény művészetet tárgyaló első könyvére (*Der christlich-antike Stil*) támaszkodott. Az átvett fejezetek (zárójelben a DEHIO–BEZOLD megfelelői): „Centrál építkezés” (*Der Zentralbau*), „Egyszerű köröndök” (*Die einfache Rotunde*), „Kereszt alaprajzú épületek” (*Kreuzförmige Anlagen*). A San Lorenzóról szóló excursus a romanika tárgyalása követte (*Der romanische Stil*): „Általános rész” (*Allgemeines*), „Centrális építészet” (*Der Zentralbau*), „Kereszt alaprajzú basilikák” (*Die kreuzförmige Basilika*), „Két szentélylyel rendelkező basilikák” (*Doppelte Chöre*), „Két kereszthajós basilikák” (*Doppelte Transsepte*), „Krypta” (*Krypta*). Az utolsó alfejezet (*Der innere Aufbau*) alapján az épületek belső felépítését mutatta be elsősorban a támaszok, valamint a boltozás kérdéskörét vizsgálva. DEHIO–BEZOLD *Der romanische Stil* című könyvének további fejezetei topografikus bontásban mutatják be a román építészetet. E fejezetek közül harmadévbén kettőt, a „Laposan fedett basilika Németországban” (*Die Flachgedeckte Basilika in Deutschland*), valamint a „Laposan fedett basilika Itáliában” (*Die Flachgedeckte Basilika in Italien*) címűt adta elő. Míg ezen előadások nem szerepeltek minden évben a tananyagban, addig mindig helyet kapott a félv záróakkordjaként a DEHIO–BEZOLD utolsó, *Einzelglieder und Dekoration* című fejezete, amely az oszlopok, pillérek és párkányzatok részletképzését vizsgálja.

²² Erre utalhatott Nagy Virgil is 1921-ben, Schulek Frigyes emlékünnepe elmondott beszédében, amikor kiemelte, hogy Schulek nem a tananyagot tömörítve előadó műegyetemi metodikát követte, hanem az építészettörténet egy-egy fejezetét részletesen, a kutatómódszertanba is betekintést nyújtva tárgyalta. Lásd Schulek Frigyes emlékünnepe. *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye*, 55. 1921. 225–226.

²³ Melchior de VOGÜÉ: *Syrie centrale, architecture civile et religieuse du Ier au VIIe siècle*. Paris, Baudry, 1877.

²⁴ Fernand DARTEIN: *Étude sur l'architecture lombarde et sur les origines de l'architecture romano-byzantine*. Paris, Dunod, 1865.

²⁵ Emmanuel RUPRICH-ROBERT: *L'architecture Normande aux XIe et XIIe siècles en Normandie et en Angleterre*. Paris, Librairie des imprimeries réunies, 1889.

címmel megjelent mintakönyvét használta fel.²⁶ Noha az említett művek topografikus rendben tárgyalják a vizsgált emlékeket, Schulek alaktani jegyzeteiben ennek semmi nyoma: az egyes építészeti részleteket, szerkezeteket alaki hasonlóságuk szerint csoportosította.²⁷ Fontos oktatás-módszertani problémára tapintott rá Schulek, és ezzel ő maga is tisztában lehetett, hiszen az alaktani előadások összeállításánál felmerülő gondolatait egyik bevezetőjében hallgatóival is megosztotta: „Alaktan beosztási módja: némi önkény dolga, u. i. teljes kifejlett szervezettről, sőt történeti fejlődésük szerint összefüggő sorozatban álló szervezeteknek részekre szedéséről van szó. Egyik kezdi a legfontosabb szerkezeti eszméken. De mi a legfontosabb? Másik rendezi a megjelenés szerint. Külsőségekből kiindulni? Harmadik veszi a részleteket véletlen sorozatban a nevek betűrendjében: szótári rend.”²⁸ Schulek végül egy összehasonlító tematikát alakított ki, amelynek számos példát és párhuzamot felsorakoztató módszere, *mutatis mutandis*, tetten érhető mindegyik alaktani előadás-sorozatában. Az épület strukturális prioritásainak megfelelően az alaprajztól kezdve, az elengedhetetlen tartó- és fedőelemeken keresztül fokozatosan jutott el a legapróbb faragványokig a szíriai, a lombard és a normann építészeti alaktan bemutatásánál egyaránt. Ez a rendezőelv minden esetben meghatározta a másodéveseknek tartott előadások tematikáját. Az első szemeszterben egy általános építészettörténeti áttekintés után különféle alaprajzok bemutatásával kezdődtek az alaktani stúdiumok, majd a tartószerkezetek, a mennyezetképzés, végül a nyílások tanulmányozása következett.²⁹ A második félév rendszerint az apróbb építészeti részletek vizsgálatával, osztályozásával telt. A harmadéveseknek tartott *Középkori építés története* című tárgy tematikája szigorúan követte a DEHIO-BEZOLD felépítését, ennek megfelelően nagy hangsúly esett az ókeresztény építészetre: olyannyira, hogy Schulek az első félév egészét feláldozta arra, hogy leadja a DEHIO-BEZOLD *Der christlich-antike Stil*³⁰ című könyvét (*Buch*). A második félévben már sor kerülhetett a *[Der] romanische Stil*³¹ című könyvre, amelyben Schulek rendszerint – olykor egy-két fejezet kihagyásával – az *Einzelglieder und Dekoration* címet viselő fejezetig jutott el júniusra.³² A negyedik évfolyamnak tartott, *Középkori építkezés fejlődéstörténete* néven futó, alacsony óraszámú előadás-sorozata keretében már csupán néhány kérdés tárgyalására kerülhetett sor, továbbra is a DEHIO-BEZOLD alapján. A szűkös időkeret, valamint a korábbi években leadott tananyag periodizációja (a harmadévesek ideális esetben is csak a második szemeszterre jutottak el a román építészetiig) azt eredményezte, hogy a negyedik évben az órákon még mindig romanikát tanultak a hallgatók. Az első szemeszterben főként a boltzási technikákról esett szó a DEHIO-BEZOLD *Der Gewölbebau in seinen Grundformen*³³ című fejezete alapján, majd a második félévben az egyhajós, dongaboltozatos teremtemplomokat (*Einschiffige Säle mit*

²⁶ Schulek kéziratának köszönhetően tanári kinevezésétől nyugdíjazásáig minden egyes évről tudjuk, hogy mely építészeti emlékek vizsgálatán keresztül oktatta az alaktant: az 1903/04-es tanév folyamán „közép-szíriai” ókeresztény emlékek adták az alapot, 1904/05-ben a lombard építészeti alaktantát mutatta be, az ezt követő két tanévben a 11. századi normann építészeti volt a tananyag. Az 1907/08-as tanévben ismét Közép-Syria ókeresztény építészete, 1908/09-ben pedig újfent a lombard építészeti került előadásra. 1909 szeptemberében újra elővette ókeresztény jegyzeteit, és innentől fogva 1912-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig minden tanévben ezt adta elő. Az alaktani előadások szorosan kapcsolódtak a tárgy fő profilját képező rajzoló gyakorlatokhoz: a kéziratok tanúsága szerint sok esetben az előadás közvetlenül megelőzte a gyakorlati órát (MTA KIK Kézirattára Ms 5029/1–20. alapján).

²⁷ MTA KIK Kézirattára Ms 5029–5030.

²⁸ MTA KIK Kézirattára Ms 5029/31.

²⁹ MTA KIK Kézirattára Ms 5029.

³⁰ DEHIO-BEZOLD 1887–1901. I. i. m. 3–141.

³¹ Uo. 145–720.

³² A MTA KIK Kézirattára Ms 5029/1–20. alatt található kéziratokban jelzett dátumok öröknaptárba helyezése alapján.

³³ DEHIO-BEZOLD 1887–1901. I. i. m. 295–320.

Tonnengewölben),³⁴ a kupolás teremtemplomokat (*Einschiffige Säle mit Kuppeln*),³⁵ végül a dongaboltozatos csarnoktemplomokat (*Hallenkirchen mit Tonnengewölben*)³⁶ mutatta be Schulek.³⁷

Sokat elárul a professzor oktatási elveiről, hogy a három esztendő előadásai során csupán érintőlegesen esett szó a gótikáról. Úgy tűnik, hogy nem felületes képet akart hallgatói elé tárni, hanem igyekezett a tananyagot részletesen, a középkori építészet geneziséstől kezdve kifejteni, feladva ezzel annak reményét, hogy a számára igen kedves csúcsíves stílus is sorra kerüljön. Oktatói munkásságának ezen elmélyült, tudományos problémákra érzékeny oldala összekapcsolható tervezői oeuvre-jének és műemlékes tevékenységének precíz jellegével. Gondolkodásától távol állt a stílusok rangsorolása, így történetesen, hogy a román művészet tárgyalásában is megtalálta azt a vezérfonalat, amelyet alkalmasnak tartott a középkori építészet lényegének kibontására. Erre enged következtetni egyik – személyeskedéstől sem mentesen szenvedélyes – feljegyezése, amelyet talán fel is olvasott hallgatóinak: „Mindent lehet csinálni (T.i. a román építészetben) mondja Francsek.³⁸ Felelet: Semmit sem lehet csinálni, ami nem határozott, céltudatos, okszerű, műszaki megokoltságú! Decoratív kiképzés legyen takarékos, de hatásos és a struktív eszmének alárendelt! (symbolikus kifejezője).”³⁹

II.

A műegyetemi oktatási rendszerben az elméleti ismeretek elsajátítása mellett kiemelt jelentőséggel bírt az építészeti hivatás gyakorlásához elengedhetetlen rajzoló és tervezői rutin megszerzése.⁴⁰ Ezt nem csupán az első évfolyamos rajzi stúdiumok, valamint Rauscher Lajos első két évben tartott vízfestési és ékítménytani gyakorlatai szolgálták, hanem a „műtörténeti” előadásokhoz tartozó gyakorlatok is.⁴¹ Schulek Frigyes másodéves alaktani, valamint harmadéves „műtörténeti” előadásaihoz kapcsolva tartott rajztermi kurzusokat. Egy fennmaradt tematika,⁴² valamint a mára töredékes hallgatói rajzi anyag ad képet a curriculum gyakorlati oldaláról. A hallgatók másodévesben, középkori rajzi tanulmányaik kezdetén egyszerűbb román stílusú oszlopokat, oszloplábakat, kapitelleket, mindenekelőtt kockaoszlopfőket⁴³ szerkesztettek

³⁴ Uo. 321–331.

³⁵ Uo. 332–357.

³⁶ Uo. 358–366.

³⁷ Kivételt képezett az 1904 és 1907 közötti időszak, ugyanis ezekben az években a nyugat-európai keresztboltozatos bazilikák (*Die Kreuzgewölbte Westeuropas*) vizsgálatával kezdődött a második szemeszter.

³⁸ Ifj. Francsek Imre Schulek Frigyes műegyetemi hallgatója volt (lásd *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1909/1910. tanévre. Harmadik rész. Az 1908/1909-iki tanévben bejegyezve volt hallgatók*. Budapest, A Pesti Lloyd Kiadó Könyvnyomdája, 1909. 69).

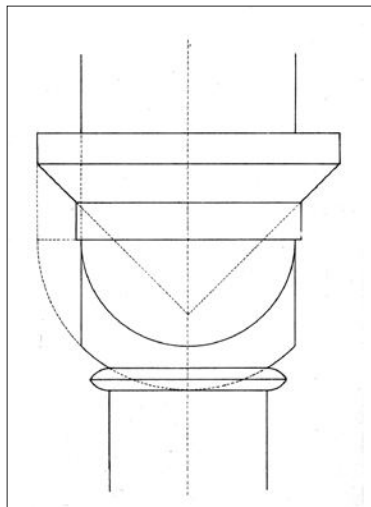
³⁹ MTA KIK Kézirattára Ms 5029/31.

⁴⁰ A tervezési gyakorlatok 19. századi jellegzetességeiről lásd Jörg SCHNIER: *Entwurfstile und Unterrichtsziele von Vitruv bis zum Bauhaus*. In: *Entwerfen. Architekturausbildung in Europa von Vitruv bis Mitte des 20. Jahrhunderts. Geschichte – Theorie – Praxis*. Hrsg. Ralph JOHANNES. Hamburg, Junius, 2009. 83–102: 98.

⁴¹ *Szaksztályi órarend az 1903–1904. tanév I. felében*. Budapest, k. n., 1903. 4–5.

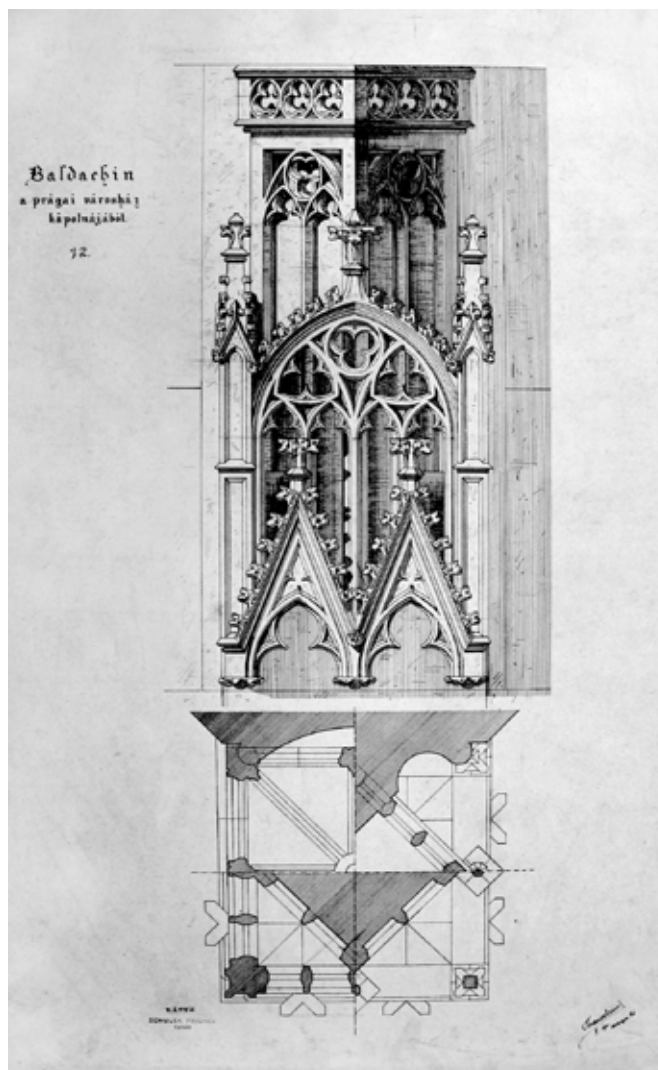
⁴² MTA KIK Kézirattára Ms 5030/1. „A rajzbeli munkálkodás előírnyzata az 1904/5 tanévre szept. 10. II. évesek 1. Egyszerű román oszlopféjek, egész oszlopok és pillérek, lábazatok. 2. Árkádsorok, pillérrendszerek. 3. Ablakok, kapuzatok (román). 4. Párkányok, válaszpárkányok végződés. 5, 6, 7. Mérművek. 8. Got oszlopféjek és részletek. III. évesek 1., 2. Román homlokzati részletek, kisebb román emlékművek teljes felhordása homlokzat, metszet, alaprajz román templom metszetek, középkori boltozatok szerkesztése. 3. Gót homlokzati részlet, kisebb gót emlékmű teljes felhordása homlokzatok, metszet, alaprajz. 4. Egy nagyobb gót templom metszete. 5., 6. Kisebb építmény tervezése megadott vázlat után.”

⁴³ MTA KIK Kézirattára Ms 5030/10.

1. kép. Kockaoszlopfő mintalapja.
MTA KIK Kézirattára Ms 5030/10

a DEHIO–BEZOLD vonatkozó fejezete és ábrája alapján (1. kép).⁴⁴ Ezt követően árkádsorokat, pillérrendszereket és kapuzatokat rajzoltak a hallgatók,⁴⁵ majd az első félv hátralévő részében a dekoratív részletek másolására került a hangsúly. A második félvől már megjelentek a gótikus formanyelv elemei is a gyakorlatokon.⁴⁶ A stílusváltással párhuzamosan nehezedtek a feladatok is, a másolást pedig fokozatosan felváltotta az önálló tervezés.⁴⁷ A harmadévesek első feladata egy nagyobb homlokzati részlet másolása, valamint egy kisebb román emlékmű tervezése volt, az év végére pedig már kisebb épületek terveit is papírra vethették.⁴⁸ A gyakorlati oktatás záró akkordja a *Középületek tervezése* című tárgy volt, amelyet a hallgatók a műépítészeti tanszékek vezetőinél, Hauszmann Alajosnál, Czigler Győzőnél (1905-től Nagy Virgílnél), vagy Schulek Frigyesnél végezhettek. Kós Károly visszaemlékezései szerint a szigorú Schuleket kevesen választották, a hallgatók többnyire a megnyerő modorú, kevesebbet követelő

2. kép. Kremer Frigyes másodéves építészhallgató rajza a *Publikationen der Vereines Wiener Bauhütte*, 3. 1864. II. köt. 80. tábla alapján, 1908. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészettörténelmi és Műemléki Tanszék Rajztára

⁴⁴ DEHIO–BEZOLD 1887–1901. I. i. m. 680.

⁴⁵ MTA KIK Kézirattára Ms 5030/1.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

Hauszmannhoz pártoltak.⁴⁹ Kós 1907-es állapotokat tükröző megállapításainak ellenőrzésére egyéb forrás nem kínálkozik, azonban a Schulek által vezetett, 1909-es évtől fennmaradt hallgatói nyilvántartások rámutatnak, hogy Hauszmann népszerűsége ellenére Schulek szinte minden évben népes tábort gyűjtött maga köré, hallgatóinak száma messze meghaladta Nagy Virgilét.⁵⁰

A műegyetemi másolási feladatok alapjául a középkori szertár bőséges mintakönyvi állománya szolgált. A ma fellelhető hallgatói másolatok nem túlságosan reprezentatív arányai azt mutatják, hogy főként a DEHIO–BEZOLD⁵¹ és a *Publikationen des Vereines Wiener Bauhütte*⁵² lapjait vették rajztábláik elé a növendékek (2. kép). A gyakorlati képzés fontos eleme volt a közös műemlékes munka is, amely leginkább szünidei felmérésekben nyilvánult meg. 1908 és 1912 között Schulek Frigyes biztatására, Fritz Oszkár adjunktus vezetésével, műegyetemi hallgatók bevonásával valósult meg a lőcsei erődrendszer, a brassói Feketetemplom, a kerci apát-ság, valamint a sztrecsényi és az óvári várrom felmérése.⁵³ A műemlékes kirándulások sikerét jelzi, hogy a hallgatók által készített rajzok nem csupán a Műemlékek Országos Bizottságának tervanyagát gazdagították, hanem akár mintalapként is felhasználásra kerülhettek a rajz-termi gyakorlatokon.⁵⁴

III.

Az 1905-ös véleményes jelentés szerint a hallgatók szakmai felkészítésének az a célja, hogy „a modern irányú áramlatok kinövéseit kerülni tudják”.⁵⁵ A megfogalmazás táptalajul szolgálhat azoknak a megközelítéseknek, amelyek a Műegyetemet a hallgatók újszerű művészeti kezdeményezéseit elfojtó, a historizmust konzerváló közegnek tekintik.⁵⁶ Bár tagadhatatlan, hogy a századfordulót követő években a műegyetemi oktatók több alkalommal bírálták a „szecessziós” és a „magyaros” irányzatokat, azonban ezeket a nyilatkozatokat a Lechner-mesteriskola vitája, valamint a hozzá fűződő sajtóháború kontextusában kell értelmezni.⁵⁷ A dispu-

⁴⁹ Kós 1991. i. m. 46–48.

⁵⁰ MTA KIK Kézirattára Ms 5029/20–30.

⁵¹ Példaként említhető a műegyetemi tervanyagban a „koczkaoszlopfő” mintalapja (DEHIO–BEZOLD 1887–1901. I. i. m. 680. alapján), a strasbourg Münster árkádjának (DEHIO–BEZOLD 1887–1901. V. atl. 563. tábla után), valamint a kölni dóm egy oszlopnyalábjának rajza (DEHIO–BEZOLD 1887–1901. V. atl. 461. tábla alapján).

⁵² Például a hallgatói tervek között található két rajz a colini Bartholomaeuskirche kapuzatáról (*Publikationen der Vereines Wiener Bauhütte*, 5. 1866. II. köt. 23. tábla), valamint egy-egy másolat egy Gangban és egy Prágában készült *Wiener Bauhütte*-lapról (*Publikationen der Vereines Wiener Bauhütte*, 3. 1864. II. köt. 66., 80. tábla).

⁵³ A felmérések a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ Tervtárában található. Egyes felmérések lebonyolításának technikai részletei Fritz Oszkár jelentéseiben olvashatók: Budapest, Forster Központ Tudományos Irattár, MOB iratok 1908/451., 475., 498.; 1911/189.

⁵⁴ A hallgatói rajzi anyagban (BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajztára) feltűnik egy Kelemen Ferenc műegyetemi hallgató nevét viselő, 1911-es másolat arról a brassói Feketetemplom Aranykapuját ábrázoló felvételtől, amelyet hallgatótársa, Bachich Péter ugyanezen év nyarán a helyszínen készített.

⁵⁵ BME Levéltár 3/a, Egyetemi tanácsulési jegyzőkönyv 1905. VI. 9-én, csatolt véleményes jelentés.

⁵⁶ Például: VÁMOS Ferenc: A szecesszió értékeléséről. *Magyar Építőművészet*, 1960. 6. 52; KUBINSZKY Mihály: A szecesszió értékeléséhez. *Magyar Építőművészet*, 2. 1961. 51–52; SZENTKIRÁLYI 1971. i. m. 453; KOÓS Judith: *Kozma Lajos munkássága*. Budapest, Akadémiai, 1975. 16; VÁMOSSY Ferenc: Az építészeti oktatás és az építészeti kultúra. In: *Magyar művészet 1890–1900*. Szerk. NÉMETH Lajos. Budapest, Akadémiai, 1981. (A magyarországi művészet története VI.) 151–155: 153.

⁵⁷ A mesteriskola eszméje 1903 elején tűnt fel (lásd Magyar építőművészeti mesteriskoláról. *Művészet*, 2. 1903. 59); ezt követően a Lechner-párti építészek memorandumot nyújtottak be az Országos Képzőművészeti Tanácshoz, amely februárban – feltehetően részben a műegyetemi oktatók közbenjárására – elutasításra került. Élénk vita alakult ki a sajtóban, amelynek során számos bírálat érte a műegyetemi oktatási rendszert.

ta hevében elhangzó megnyilvánulások retorikailag fűtöttek voltak, ezért nem minden esetben feleltek meg az oktatók „békeidőben” hangoztatott nézeteinek. Jól példázza ezt a Hauszmann-nyilatkozatok néhány év alatt leírt görbéje: minden bizonnyal 1903-as rektori székfoglalójában ment a legmesszebbre, amikor a szecesszió formáit „pervers” fantáziaszüleményeknek titulálta, Lechner Ödönt pedig nyíltan kritizálta,⁵⁸ de a következő tanév elején elmondott műegyetemi beszédében is hasonló hangot ütött meg⁵⁹ csakúgy, mint a M.É.SZ. közgyűlésén elhangzott felszólalásában,⁶⁰ vagy az Erzsébet téri kioszk kapcsán tett megjegyzéseiben.⁶¹ Azonban a vita lecsengését követően, 1908-ban *Néhány szó a modern építészetéről* című írásában Hauszmann magát – exkuzálva – „modern felfogású” művészként határozta meg.⁶² Szelídülését jól jellemzi, hogy míg az 1905-ös véleményes jelentésben a „modern irányú áramlatok kinövésait” hozta fel elrettentésül,⁶³ addig 1908-as művében már úgy nyilatkozott, hogy csupán az „ultramodernség beteges kinövésai” jelentenek komoly veszélyt.⁶⁴ Hauszmann szélsőséges retorikája számos építészettörténész kritikai érzékét próbára tette, ezért sokszor műegyetemi tevékenységének egésze negatív felhanggal jelenik meg a szakirodalomban.⁶⁵ Hauszmann oktatói munkásságának visszahúzó jellegére rácsafol Kós Károly azon nyilatkozata, amelyet Vámos Ferenc – éppen ellenkező céllal – közölt 1960-ban a *Szecesszió értékeléséről* című írásában: „Sem a professzor előadásaiban, sem a Hültl-vezette gyakorlatokon soha egyetlen árva szót, véleményt nem hallottam a szecesszióról, se annak magyarországi változatairól, sem Lechner Ödön építészeti elméletéről és annak általa, illetve tanítványai által való megvalósításáról.”⁶⁶ Ennek kapcsán Vámos azt kifogásolta, hogy Lechner művészete kiszorult az építészképzésből (ezzel nem igazán sikerült ellépnie az 1904 körüli kritikai attitűdtől), azonban a szöveg általam plauzibilisnek tartott olvasata szerint Hauszmann éppen azzal tett tanúbizonyságot kitűnő pedagógiai érzékről, hogy legalább a tanórákon megkímélte hallgatóit saját, feltehetően elfogult véleményétől.

Schulek Frigyes nem kerülte hallgatói társaságában a kortárs építészet stíluskérdéseit érintő témákat. Ez nem csupán a tanulmány elején idézett történetből⁶⁷ derülhet ki, hanem erről tanúskodnak az előadásjegyzetekhez illesztett kommentárok is. Az alakítani órák előtt tartott bevezetőjében kifejtett véleménye szerint a történeti formák rutinszerű ismétlése nyomán „a teremtő erő vezető alapeszméi és elvei feledésbe mentek”, ezért teret tudott nyerni a „hagyomány” elutasítása, amely azonban „primitivismushoz” és „gyarló szerkezethez” vezet.⁶⁸

⁵⁸ A királyi József Műegyetem 1903/04 tanévnek megnyitásakor MDCCCIII. szeptember hó 16-án tartott beszéd, Budapest, A Pesti Lloyd Kiadó Könyvnyomdája, 1903. 40–45.

⁵⁹ A királyi József Műegyetem 1904/05 tanévnek megnyitásakor MDCCCIV. szeptember hó 16-án tartott beszéd, Budapest, A Pesti Lloyd Kiadó Könyvnyomdája, 1904. 19.

⁶⁰ BOBULA János: Építőművészek mesteriskolája. *Budapesti Építészeti Szemle*, 13. 1904. 1. 2–3.

⁶¹ TIMÁR Árpád: Néhány adat az Erzsébet téri Nemzeti Szalon építésének történetéhez. *Ars Hungarica*, 35. 2007. 399–410: 396.

⁶² HAUSZMANN Alajos: *Néhány szó a modern építészetéről*. Budapest, 1908. 14.

⁶³ BME Levéltár 3/a, Egyetemi tanácsülési jegyzőkönyv, 1905. VI. 9-én, csatolt véleményes jelentés.

⁶⁴ HAUSZMANN 1908. i. m. 44.

⁶⁵ Hauszmann-t bírálja VÁMOS Ferenc: A szecesszió értékeléséről. *Magyar Építőművészet*, 6. 1960. 52; KUBINSZKY Mihály: A szecesszió értékeléséhez. *Magyar Építőművészet*, 2. 1961. 51–52; SZENTKIRÁLYI 1971. i. m. 453; KOÓS Judith: *Kozma Lajos munkássága*. Budapest, Akadémiai, 1975. 16. Az újabb irodalomban: DÉRY Attila–MERÉNYI Ferenc: *Magyar Építészet 1867–1945*. Szekszárd, Urbino Kft., 89. Azonban találunk példát Hauszmann tevékenységének viszonylag pozitív megítélésére is: KISMARTY LECHNER Jenő: *Lechner Ödön*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1961. 104; BEKE László–VARGA Zsuzsa: *Kozma Lajos*. Budapest, Akadémiai, 1968. 9.

⁶⁶ VÁMOS 1960. i. m. 52.

⁶⁷ Kós 1991. i. m. 46.

⁶⁸ MTA KIK Kézirattára Ms 5030/3.

Mindebből kitűnik, hogy Schulek kritikája a korabeli építészetről kétélű bárd: nemcsak a historizmussal szakító építészeket bírálta, hanem azokat a kortársakat is, akik a historikus formákat helytelen építészeti gyakorlatukkal devalválták. Schuleknek a történeti formák lélektelen ismétlésével szembeni oppozíciója összefüggésbe hozható az Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc által az *Entretiens* tizedik előadásában megfogalmazott racionalista szempontú eklektika-kritikával.⁶⁹ Másfelől az is megállapítható, hogy a professzor nem a kurrens stílusviták szempontjai szerint ítélte meg kora építészeti törekvéseit, hanem saját(os) elvei alapján. Számára a legfőbb eszme az „okszerűség”⁷⁰ volt, amely alatt a díszítés takarékos, de hatásos használatát, valamint a szerkezeti elveknek való alávetését értette.⁷¹ Egyik jegyzetében olvasható, hogy a mester véleménye szerint a helyes építőművészet nem más, mint „okszerű levezetése a megoldásnak az adott alapfőlételekből; ezek rendeltetés, anyag, helyzet.”⁷² Schulek ezen megállapításai amellett, hogy Viollet-le-Duc racionalizmusát idézik,⁷³ közel állnak egykori mestereinek szemléletéhez is, hiszen Van der Nüll is az ésszerű anyaghasználatra, valamint az értő kezekkel megtervezett konstrukció fontosságára hívta fel a figyelmet,⁷⁴ Friedrich von Schmidt pedig a forma és a szerkezet „igazságát” várta el tanítványaitól.⁷⁵

Kós Károly így írt Merényi Ferencnek 1969-ben: „...jól esett megállapítanom, hogy könyved nem marasztalja el a múlt századvégi eklektikának a maguk nemében artisztikus alkotásait és arra érdemes alkotómestereit, köztük az egykori József-Műgyetem építészprofesszorait – akiket pedig a mai új, modern építész-művészettörténész generáció jó része olyan élvezettel szokott megtagadni és elítélni, elfeledve azt, hogy ezek az elmarasztalt, ősi eklektikusok nevelték annak idején az új, korszerű magyar építészeti egykori bátor úttörőit...”⁷⁶ Feltűnő, hogy Kós elsősorban nem építészeti tevékenységük alapján szorgalmazta a professzorok művészettörténeti helyi értékének újragondolását, hanem jelentőségüket abban látta, hogy újító építészeket tudtak kinevelni. Megfogalmazása arra enged következtetni, hogy a műegyetemi oktatás nem csupán teret engedett az újszerű művészeti kezdeményezéseknek, hanem az építész-tanárok művészete és nevelése forrásává is vált az emlegetett úttörők, azaz a *Fiatalok* kísérletezéseinek.

1906 őszén a Műgyetem Eszterházy (ma VIII. ker. Puskin) utcai pavilonjában szokatlan kiállítás nyílt: fiatal építészhallgatók mutatták be terveiket a nagyközönségnek. A tárlat komoly sajtóvisszhangra talált, a kritikusok többnyire dicsérő szavakkal illették a műgyetemisták progresszív törekvéseit. Azonban nem csupán a növendékek kísérletezésének újszerűsége tűnt fel a korabeli szemlélőnek, hanem az is, hogy a terveken kibontakozó sajátos stílus egy olyan munkafolyamat eredménye, amelyben fontos szerepet játszott a műgyetemi tanárok támogató korrektúrája. Túloz Meller Simon, amikor mindenütt a „Halászbástya tornyait” véli felfedezni,⁷⁷ árnyaltabban, bár talán kissé elfogultan jellemzi a helyzetet a *Magyar Pályázatok* névtelen cikk-írója, aki szerint a tanári kar „irányító, túlzásoktól visszatartó befolyása egészséges, józan mederben

⁶⁹ Eugène VIOLLET-LE-DUC: *Entretiens sur l'architecture*. I–II. Paris, Morel, 1863–1872. I. 451–451.

⁷⁰ MTA KIK Kézirattára Ms 5030/3.

⁷¹ MTA KIK Kézirattára Ms 5029/31.

⁷² MTA KIK Kézirattára Ms 5030/3.

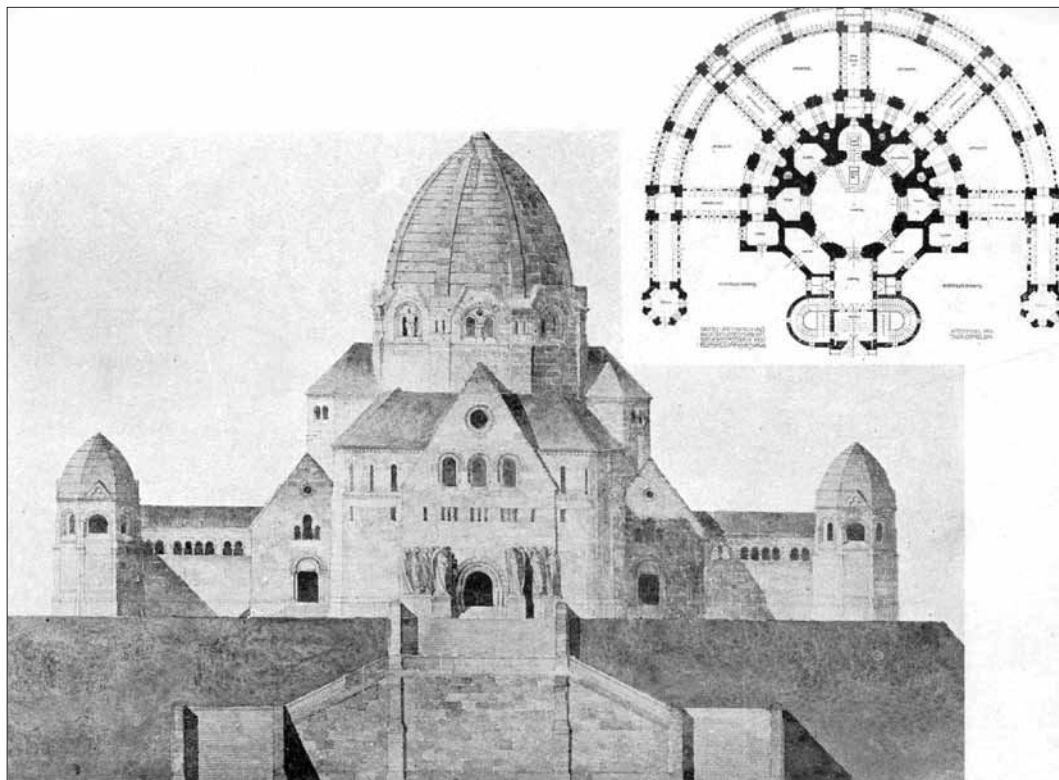
⁷³ VIOLLET-LE-DUC 1863–1872. I. i. m. 451.

⁷⁴ Eduard VAN DER NÜLL: Andeutungen über die kunstgemäße Beziehung des Ornamentes zur rohen Form. *Österreichische Blätter für Literatur und Kunst*, 2. 1845. 411–414: 414.

⁷⁵ Max FLEISCHER: *Friedrich Freiherr von Schmidt als Mensch, Lehrer und Chef*. Wien, 1891. 6. Fleischer ekképpen idézi mestere szavait: „Was ihr auch machen möget, Eines bedenkt: es muss wahr sein. – Wahrheit in Form, Wahrheit in Construction!”

⁷⁶ Kós Károly levelezése. Szerk. SAS Péter. Budapest, Mundus Egyetemi Kiadó, 2003. 548.

⁷⁷ MELLER Simon: Az építészhallgatók kiállítása. *Szerda*, 1. 1906. 296–297.

3. kép. Jászky Béla: Crematorium (szigorlati rajz), 1907.
Közl: *Magyar Pályázatok*, 5. 1907. 1. 17

tartja a haladást”, a *Vállalkozók Lapja* hasábjain megjelent lelkes írás pedig a *modernség* jegyében méltatja a professorok munkáját: „Hauszmann, Schulek és Nagy Virgil tanárok megértették a modern egyéni művészet hódító erejét...”⁷⁸

A tervekiallításon szereplő munkák legalább annyira tükrözték a műegyetemi stúdiókat, mint amennyire előrevetítették a *Fiatalok* későbbi fő műveit. Jól példázza ezt Kós Károly kiállított *Falusi templom*-terve.⁷⁹ Kós hallgatói tervéen még szinte nyomát sem találjuk a később megjelenő redukáló hajlamnak, a részletformák egységes román stílusa még erősen a Schulek-féle stúdiókat fűzi a munkát. Hasonlóan vélekedhetünk Jászky Béla nagyszabású *Crematórium*-tervéről,⁸⁰ amelyen az újszerű téralakítás és a boglyakupolákkal való kísérletezés mellett megjelenik a középkori órákon másolt nyílástípusok decens alkalmazása (3. kép). Akár a későbbi megvalósulás is felmerülhet a Jászky által papírra vetett *Vadász kastély* kapcsán,⁸¹ amely a bécsi Első Nemzetközi Vadászati Kiállítás magyar pavilonjának potenciális előképe.⁸² Tátray Lajos és Kozma Lajos rajzai pedig amellet, hogy a román modor beható ismeretéről és szellemes alkalmazásáról tanúskodnak, már-már Meller epés megjegyzését igazolják (4. kép).⁸³

⁷⁸ Műegyetemi építészhallgatók kiállítása. *Vállalkozók Lapja*, 27. 1906. (nov. 7.) 45. 4.

⁷⁹ *Magyar Pályázatok*, 5. 1907. 1. 9.

⁸⁰ *Magyar Pályázatok*, 5. 1907. 1. 17.

⁸¹ Uo.

⁸² SÜLE Ágnes Katalin: Jászky Béla és bécsi Első Nemzetközi Vadászati Kiállítás magyar pavilonja. In: *Ars Perennis*. Szerk. Tüskés Anna. Budapest, Centrart Egyesület, 2009. 159–168: 162–163.

⁸³ *Magyar Pályázatok*, 5. 1907. 1. 12., 16.

A bemutatott tervek alapján megállapítható, hogy a hallgatók egyéni elképzelései leginkább a puritán román stílus mellett tudtak érvényesülni. Erre utal a *Magyar Pályázatok* cikke is: „Az idők jelének tekinthető, hogy a középkori stílusban tartott tervezetek a szabadabban kezelt román stílust kultiválják, mely a modern irányzat szellemének a legmesszebb menő engedelmeyeket teszi.”⁸⁴ Mindez összefügghet azzal is, hogy Schulek legtöbb előadásának középpontjában – a tananyag periodizációja miatt – a román stílus állt, amely a jelek szerint szerencsésen találkozott a fiatal növendékek újjító kezdeményezéseivel.

4. kép. Kozma Lajos: Búcsújáró templom, 1907.
Közli: *Magyar Pályázatok*, 5. 1907. 1. 12.

Bár a műegyetemi oktatási struktúra a 20. század első évtizedében még mindig az előző évszázad nyomait viselte, és e tekintetben a professzorok nem mutattak hajlandóságot a változtatásra, a történeti stílusok elméleti és gyakorlati oktatására fektetett nagy hangsúly nem jelentette az építészképzés öncélú „historizálását”, ugyanis az építészek gyakorlati felkészítésénél a századfordulós tendenciák, valamint a hallgatói lelemény irányában viszonylag megengedőek voltak a tanárok. Amint az a Schulek-tanszéken folyó képzés vizsgálatából kitűnik, a historizmus fellegrárának tartott műegyetemi Építési Szakosztályon a 19. század tudományos alaposságához való ragaszkodás mellett egyfajta nyitás indult meg az újabb építészeti irányzatok felé. Ebből arra lehet következtetni, hogy a tanári kar vezető egyéniségei – köztük Schulek Frigyes – felismerték a historizmus túlfutottságának problémáját, ezért az új keletű művészeti és pedagógiai kihívásokra az oktatás szabadabb szellemiségével válaszoltak.

⁸⁴ Építészhallgatók tervkiállítás. *Magyar Pályázatok*, 5. 1907. 1. 2.

Gáspár Salamon

“Be careful there, don’t slip...”

*Theory, practice and tentative progress in the Schulek Department
of the Technical University*

The essay strives to offer insights into an episode of the instruction of architecture in Hungary by examining the work that was undertaken by the Hungarian Royal József Technical University’s Medieval Architecture Department, which as of 1903 was directed by Frigyes Schulek. The pedagogical methodology adopted by the department can be reconstructed on the basis of Schulek’s heretofore unpublished instructional notes and surviving student plans. In his lectures, Frigyes Schulek endeavoured to pass on to his students the achievements and findings of 19th-century scholars, and the assigned exercises largely consisted of copying examples from pattern books. Nevertheless, it was characteristic of Schulek that while his approach to instruction reflected the mentality and methodology of Historicism, he was – albeit with some reservations – open to novel initiatives from his students. It is possibly as a consequence of his openness that in the early work of members of the *Young Ones* of architects, which was comprised of students who had grown up under his wing, a yearning for the tendencies of Modernism is palpable alongside the Historicist approach taught by Schulek.